

УДК (UDC) 94 : 39 (=161.2+477.52) "1914-1918"
DOI: [https://doi.org/10.33782/eminak2024.3\(47\).733](https://doi.org/10.33782/eminak2024.3(47).733)

CATALYSTS OF NATIONAL IDENTITY OF CARPATHIAN REGION UKRAINIANS DURING WORLD WAR I

*Stepan Borchuk*¹, *Petro Kostyuchok*²

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University (Ivano-Frankivsk, Ukraine)

¹ e-mail: stepan.borchuk@pnu.edu.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7494-7369>

² e-mail: petro.kostyuchok@pnu.edu.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8719-8723>

ABSTRACT

The purpose of the research paper is to study the factors that influenced the formation of the national identity of the Carpathian region Ukrainian population during World War I.

The scientific novelty. The influence of World War I on the formation of the national identity of the Carpathian region Ukrainian population is analyzed.

Conclusions. The Great War activated national liberation processes in Europe. It exacerbated national issues in multi-ethnic states. One such issue was the unresolved Ukrainian question.

The war caused a change in traditional structures and worldviews. There was a re-examination of social and political, economic, and ethnocultural experiences. That was a turning point for Ukrainians. It was characterized by collective political mobilization. In the ethnic sphere, a defined group identification occurred.

Most of the Ukrainian population of the Carpathians consisted of Hutsuls, Boikos, and Lemkos. They were mostly politically inert and partly ethnically ambivalent. During the war, they self-reflected themselves as Rusyns. Only a part of them were aware of themselves as Ukrainians. The war qualitatively accelerated the processes of national self-realization. It encouraged a clear choice of 'friend or foe'. The result was a deepening of national self-reflection.

The transformation was influenced by communication, information, and adaptation processes. That was influenced by the Austrian and Russian occupation authorities. Their policy towards the Ukrainians of the Carpathians was discriminatory. In practice, it had a number of negative manifestations.

Ukrainian ethnonyms became widespread. The national self-identification of the Ukrainian highlanders grew and deepened. To a greater extent, it occurred among Boikos and Hutsuls, to a lesser extent, among Lemkos.

The war became a catalyst for the processes of national identification; it helped to overcome stereotypes, indifference towards politics, and inertia of the Carpathian Ukrainians. That was manifested by checking loyalty and patriotism. The war became a means of rethinking, regaining, and constructing of own identity.

Military operations, mobilization, and occupation intensified the ethno-national self-awareness of the Carpathian Ukrainians. All that matters accelerated the processes of Ukrainian nation-building. They transformed regional identities into all-Ukrainian ones, and individual identities into collective ones. The spread of the national unity idea intensified during the Great War.

Keywords: World War I, national identity, Carpathian region, Ukrainians, Rusyns, Boikos, Hutsuls, Lemkos

КАТАЛІЗАТОРИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНЦІВ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ ПІД ЧАС ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Степан Борчук¹, Петро Костючок²

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
(Івано-Франківськ, Україна)

¹ e-mail: stepan.borchuk@pnu.edu.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7494-7369>

² e-mail: petro.kostyuchok@pnu.edu.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8719-8723>

АНОТАЦІЯ

Мета статті – дослідити чинники, які вплинули на конструювання національної ідентичності українського населення Карпатського регіону під час Першої світової війни.

Наукова новизна – проаналізовано вплив Першої світової війни на формування національної ідентичності українського населення Карпатського регіону.

Висновки. Велика війна активувала національно-визвольні процеси в Європі. Вона загострила національні питання у поліетнічних державах. Одним із них було невирішене українське питання.

Війна спричинила до зміни традиційних структур і світоглядів. Відбувся перегляд соціополітичного, господарського, етнокультурного досвіду. Це став переломний момент для українства. Він характеризувався колективною політичною мобілізацією. В етнічній сфері – визначеною груповою ідентифікацією.

Більшість українського населення Карпат становили гуцули, бойки та лемки. Воно було у більшості політично інертним і частково етнічно амбівалентним. У часи війни вони саморефлексували себе русинами. Лише частина з них усвідомлювали себе українцями. Війна якісно пришвидшила процеси національного самоосягнення. Вона спонукала до чіткого вибору «свій-чужий». Результатом цього стало поглиблення власної національної саморефлексії.

На трансформацію вплинули комунікаційні, інформаційні, адаптаційні процеси. На це впливала австрійська та російська окупаційна влади. Їх політика щодо українців Карпат була дискримінаційною. На практиці вона мала багато негативних проявів.

Значного поширення набули українські етноніми. Зросла та поглибилась національна самоідентифікація українських горян. Більшою мірою у бойків і гуцулів, меншою серед лемків.

Війна стала каталізатором процесів національної ідентифікації, сприяла подоланню стереотипів, аполітичності, інертності українців Карпат. Виявом цього стали випробування на лояльність і патріотизм. Війна стала засобом переосмислення, віднайдення, конструювання власної ідентичності.

Військові дії, мобілізація, окупація прискорили етнонаціональне самоусвідомлення українців Карпат. Вони пришвидшили процеси українського націєтворення. Трансформували регіональні ідентичності в загальноукраїнську, індивідуальну ідентичність – в колективну. Інтенсифікували поширення соборницької ідеї у роки Великої війни.

Ключові слова: Перша світова війна, національна ідентичність, Карпатський регіон, українці, русини, бойки, гуцули, лемки

Вступ

Події понад сторічної давнини накладаються живим трафаретом на рефлексію сьогодення. Неспровокована агресія 2022 р. Росії актуалізувала відчуття та переосмислення війни, в якій ми живемо. Вона показала надзвичайну важливість знання власної історії, цінностей, змін, причин, трансформацій українства. Російсько-українська війна також показала й незмінність сутності, змісту російської окупації, її практик реалізації. Спостерігаємо чергове суголосся подій 2014-2024 рр. і 1914-1917 рр., в яких українці переживають і переживали саморефлексії, зокрема й у національному зрізі.

Перша світова війна стала наслідком невирішення питань не лише соціально-економічного, а й державно-політичного та національного блоків. Особливе значення у цьому контексті відіграли активізація етнополітичних процесів, розробка й еволюція відповідних платформ діяльності національно-визвольних рухів, практична позиція їхнього керівництва та втілення зазначених ідей залежно від об'єктивної ситуації. У роки війни вирішувалося безліч питань етнополітичного зрізу. Політизація етнічних рухів народів Австро-Угорської монархії в останній чверті 19 – на початку 20 ст. актуалізувала національні питання, зокрема й українське.

На думку британського історика Н. Фергюсона, «Перша світова війна – прогнозований «сірий носоріг» у тому розумінні, що всі добре знали про небезпеку загальноєвропейської війни, але водночас і несподіваний «чорний лебідь», бо сучасників, здається, приголомшив її початок – вона стала справжнім «царем драконів» за масштабами своїх історичних наслідків»¹. Канадська дослідниця М. Макміллан стверджує, що «війна підштовхує до змін та адаптацій, і навпаки, зміни у суспільстві впливають на війну»², «війна – це своєрідний тонізувальний засіб для суспільства, який робить його сильнішим та оприявнює його шляхетні сторони»³. Перша світова війна «стала лабораторією для всіх страждань століття»⁴, її тотальність відчули і військові, і цивільні; її вважають, на думку Дж. Кеннана, «первинною катастрофою 20 століття»⁵.

Війна об'єктивно зумовлює комплексні або часткові зміни у різних сферах життєдіяльності тих чи інших держав, соціумів, етнічних спільнот. Зазвичай указані трансформаційні процеси видозмінювали первинну соціальну, політичну, господарську, культурну й етнічну структури. Перша світова війна стала для українства переломним моментом на шляху до колективної політичної мобілізації та визначеної групової етнічної/національної ідентифікації. Вона «створила можливості для реалізації українського державницького проєкту на теренах Російської та Австро-Угорської імперій»⁶. На думку американського історика Дж. Лайбера, «Перша світова війна

¹ Фергюсон Н. Приреченість: політика і катастрофи. Київ: Наш Формат, 2022. С. 168.

² Макміллан М. Війна. Як конфлікти формували нас. Київ: Лабораторія, 2024. С. 15.

³ Ibid. С. 23.

⁴ Becker A. The Great War: World war, total war. *International Review of the Red Cross*. 2015. Vol. 97 (900). P. 1029-1045. DOI:10.1017/S1816383116000382

⁵ Верменич Я.В. Конструювання української ідентичності: національні й регіональні проєкти другої половини XIX – початку XX ст. Київ, 2016. С. 319.

⁶ Терещенко Ю. Довге XIX століття: спротив асиміляції. Київ: Темпора, 2021. С. 760.

розбудила національні настрої та ідентичності в Центральній і Східній Європі, зокрема українську ідентичність»⁷.

Цілком поділяємо думку українського дослідника Я. Грицака про те, що «якби нації мали паспорти, то в українському під датою народження писало б “1914”»⁸. На його думку, українська нація до того існувала, але тільки в уяві сотні тисяч осіб, які вважали себе українцями, решта 90% були селянами і мали приблизне уявлення, що належать до однієї національної спільноти⁹.

Для поліетнічної Австро-Угорської монархії війна не обмежувалася міждержавним військовим протистоянням, а спричинила «кристалізацію численних внутрішніх політичних, соціальних конфліктів і конфліктів ідентичності між його різними елементами»¹⁰.

Огляд літератури

У сучасній науковій літературі доволі багато уваги приділено висвітленню подій і процесів під час Великої війни у підросійській і південно-східній частинах України. Ювілеї початку та закінчення Великої війни, російсько-українська війна активізували українських науковців до пошуку аналогій, нових підходів, критичного аналізу та висвітлення маловивчених аспектів, переосмислення подій і значення Першої світової війни для України. Дослідження О. Реєнта¹¹, В. Великочого¹², І. Ільницького¹³, С. Орлик¹⁴ і багатьох інших істориків присвячені відображенню різних вимірів подій 1914-1918 рр. на українських землях: геополітичного, військового, національного, соціального, релігійного тощо.

Проте обабіч історичного осягнення лишаються периферійні території. Одним із таких є Карпатський регіон, який був тереном обопільного проживання етнічних спільнот (українців, поляків, словаків, румунів, угорців, німців, євреїв),

---

⁷ *Трегуб Г.* Джордж Лібер: «Для користі українській справі треба вважати себе кимось на кшталт езуїтів, іти у світ і досліджувати його». Український тиждень. 2016, 16 липня. URL: <https://tyzhden.ua/dzhordzh-liber-dlia-korysti-ukrainskij-spravi-treba-vvazhaty-sebe-kymos-na-kshalt-iezuitiv-ity-u-svit-i-doslidzhuvaty-joho/>

⁸ *Грицак Я.* Подолати минуле: глобальна історія України. Київ: Портал, 2021. С. 209.

⁹ *Ibidem.*

¹⁰ *Trnkova H.* De «Hoch Austria» à «Kde domov můj?». La transformation des minorités tchèques et slovaques en nation indépendante pendant la Grande Guerre. In *Gregori, S. & Pellegrinetti, J.* (Eds.). Minorités, identités régionales et nationales en guerre: 1914-1918. Rennes: Presses universitaires de Rennes, 2017. P. 171-188. DOI: 10.4000/books.pur.153690

¹¹ *Реєнт О.* Велика війна 1914-1918 рр. як глобальне потрясіння та її наслідки для України. *Український селянин.* 2018. Вип. 19. С. 4-8; *Реєнт О., Янишин Б.* Україна в період Першої світової війни: історіографічний аналіз. *Український історичний журнал.* 2004. № 4. С. 3-37; *Реєнт О.* Як Перша світова війна вплинула на процеси українського державотворення? *За Ідентичність і Незалежність. Війна Росії проти України: історичні передумови, геополітичні паралелі.* У 2-х кн. Кн. 1 / Відп. ред. В. Смолій; Упоряд.: Г. Боряк, О. Ясь. Київ: ТОВ «Видавництво «Кліо», 2022. С. 586-588.

¹² *Великочий В.* Австро-Угорська політика в Галичині періоду першої світової війни: штрихи до аналізу української історіографії. *Проблеми історії України XIX – початку XX ст.* 2010. Вип. 17. С. 373-389.

¹³ *Ільницький І.* Нормативні та ідейно-концептуальні основи організації управління західноукраїнськими землями у період Першої російської окупації (серпень 1914 – червень 1915 рр.). *Проблеми історії України XIX – початку XX ст.* 2013. № 21. С. 361-378.

¹⁴ *Орлик С.* Мародерство, грабежі, розбій російських окупаційних військ на Східній Галичині й Північній Буковині в роки Першої світової війни. *Український історичний журнал.* 2022. Число 2. С. 4-16. DOI: 10.15407/uhj2022.02.004

перехрещення етнічних, культурних, конфесійних, економічних, господарських сфер життєдіяльності.

У цій розвідці ми акцентуємо увагу на сферах життєдіяльності українців, які проживали у цьому регіоні на українських етнічних теренах – Бойківщині, Гуцульщині та Лемківщині. Водночас, відкидаючи різноманітні наукові інсинуації, кон'юнктурні та політичні упередженості, вважаємо, що у часи війни більшість українського населення Карпат саморефлексувало себе русинами, у меншій частині відповідно українцями. Проте це був природний об'єктивний процес пошуку себе і національного самоосягнення у контексті політизації українського націєтворення, витоки якого сягають кінця 19 – початку 20 ст., коли в регіоні постали перші політичні осередки, які вагомо впливали на формування та розвиток української національної самосвідомості шляхом залучення місцевого населення Карпатського регіону в політичні та національно-культурні процеси. Очевидно, що розгляд проблеми функціонування тогочасної етнічності українського населення заслуговує окремої розвідки.

ПОЧАТОК ВІЙНИ: СТРЕС-ТЕСТ

Вважаємо, що Велика війна фактично стала основним каталізатором національної ідентичності українців Карпат. Вона якісно пришвидшила процеси національної саморефлексії у політично інертного та частково етнічно амбівалентного місцевого населення, оскільки воно стало перед чітким вибором «свій-чужий», а також власної національної саморефлексії та приналежності до національної спільноти.

Події та перебіг Першої світової війни стали стрес-тестом не лише на державну лояльність місцевого населення, його адаптивність, а й показали сутність реалізації етнополітики австро-угорської та російської окупаційної влад в умовах воєнної конфронтації. Більше того, Карпатський регіон став однією з арен жорсткого військового протистояння.

З початком війни у 1914 р. австро-угорська влада розпочала превентивну боротьбу з москвофілами, підозрюючи русинів у колабораціонізмі з Росією¹⁵. Були заборонені москвофільські товариства, арештовані, депортовані, страчені москвофільські активісти, арешти та вбивства відбувалися на Бойківщині, Гуцульщині, Лемківщині. Очевидний факт, що у сучасних публікаціях є дещо перебільшений факт переслідувань москвофілів, тому потрібно завжди зважати на верифікацію джерел щодо таких наслідків. Звісно, ніхто не спростовує того, що вони були, проте дискусійним залишається питання їх масштабів та кількості втрат. Зокрема, православний священник М. Сандович був розстріляний без вироку суду на подвір'ї Горлицької в'язниці¹⁶, «30 вересня 1914 р. отця Романа Березовського з Протесова (Жидачівський повіт), громадського писаря Льва Коблянського та селянина Пантелеймона Жабяка зі Сенечіва (Долинський повіт) стратили за звинуваченням у шпигунстві на користь Росії»¹⁷.

Окремою сторінкою жорсткого протистояння двох етнополітичних векторів «свій-чужий» стала Лемківщина. За підрахунками А. Щупака, зі 128 священників

¹⁵ Каппелер А. Нерівні брати. Українці та росіяни від середньовіччя до сучасності. Чернівці: Книги-XXI, 2018. С. 131.

¹⁶ Вендланд А.В. Русофіли Галичини. Українські консерватори між Австрією та Росією, 1848-1915. Львів: Літопис, 2015. С. 589.

¹⁷ Ibid. С. 590.

Бецького, Дуклянського, Ясельського, Кросненського, Мушинського, Ольховецького та Сяноцького деканатів 59 отців, або 46% було інтерновано. У результаті цього місцеве населення було позбавлене релігійних відправ, оскільки від вересня 1914 р. і до червня 1915 р. у Кросненському деканаті не діяла жодна парафія, а у Дуклянському деканаті лише три¹⁸.

Подібна ситуація спостерігалася на Закарпатті. Угорська влада інтенсифікувала переслідування та звинувачення карпатських українців у проросійських симпатіях¹⁹. Загалом, за даними німецької історикині А. Вендланд, із Галичини, Буковини та Північної Угорщини депортували та інтернували 40 тис. осіб, 1 500 стратили у Галичині²⁰. За підрахунками українських дослідників О. Сухого та О. Мазура, унаслідок «австрійського терору в Галичині повішано або розстріляно понад 60 тис. осіб, і ще понад 100 тис. ув'язнених померли в таборах»²¹. Зважаючи на інформаційне походження джерел, які використовували автори, вважаємо за доцільне окреслити їх виразну перебільшеність.

Однак, на відміну від Лемківщини, русофільський рух на Гуцульщині та на Бойківщині не набув значного поширення. Заходи, проведені русофілами, не мали успіху. Проросійська пропаганда на Гуцульщині перед війною, яка велася за посередництвом і фінансуванням представників москвофільської орієнтації, не досягла поставлених завдань²².

У ході Галицької битви у вересні 1914 р. російська армія захопила більшу частину Галичини і Буковини та продовжила рух на захід. Просування російської армії маркувалося грабежами, згвалтуваннями, підпалами, насильством, жорстоким ставленням до цивільних. Місцеве населення відзначало майстерність окупантів у злочинстві: «Крали і рабували без милосердя»²³. На Долинщині у с. Церківна донські козаки гвалтували жінок і дівчат, били нагайками за найменшу провину, грабували єврейські магазини²⁴.

Російська окупація негативно позначилася на населенню Східної Бойківщини. Згідно донесення російського унтер-офіцера Фурмана, при об'їзді фронту 14 квітня 1915 р. в районі «із Богородчан і сіл, які знаходилися поблизу позицій, військові виселили всіх євреїв без виключення», також виселили із Лисця євреїв-чоловіків до Галича та Тернополя. У с. Старий Лисець австрійцями був повішений русин І. Завидна за те, що у клуні стояли 25 австрійських гусарів, а він її підпалив і всі

---

¹⁸ Szczupak A. Grekokatolicka diecezja przemyska w latach I wojny światowej. Krakow 2015, Towarzystwo Wydawnicze Historia Jagellonic. S. 73-74.

¹⁹ Горбань Т. Українці Закарпаття в роки Першої світової війни: етнополітичні аспекти. *Наукові записки [Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України]*. 2006. Вип. 29. С. 59.

²⁰ Вендланд А.В. Русофіли Галичини... С. 593-594.

²¹ Мазур О., Сухий О. Українське населення Галичини на початку Першої світової війни: репресивні акції австрійської влади. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Держава та армія*. 2000. № 408. С. 78.

²² Костючок П. Гуцульщина в роки російської окупації в період Першої світової війни. *Галичина*. 2007. № 12-13. С. 199-205.

²³ Листи з Галичини до США після російської окупації 1914-1915-х. URL: <https://localhistory.org.ua/texts/chitanka/listi-z-galichini-do-ssha-pislia-rosiiskoyi-okupatsiyi-1914-1915-kh/>

²⁴ Паньків М. Ой війна, війна, світова війна... (Прикарпаття у роки Першої світової війни 1914-1918). Івано-Франківськ, 2018. С. 34.

згоріли. А у с. Русівна (Розсільна) повісили вїта, а перед цим спалили його майно²⁵.

Водночас подібна ситуація спостерігалася і на Західній Бойківщині. Так, унтер-офіцер жандармського управління у Самбірському повіті Хмиш 9 березня 1915 р. відзначав, що на Старо-Самбірщині мадяри вшали та різали лише тільки тому, що вони руські²⁶.

Наслідком військових дій стали значні руйнування промислових об'єктів і втрати у сільському господарстві. На Бойківщині у перші місяці війни було «зруйновано деревообробний завод у Брошневі, спалено лісопильню в Болахові, промислові підприємства у Богородчанах. У Надвірній знищено фабрику сільськогосподарських машин, на якій перед війною працювала тисяча робітників»²⁷.

Військовий наступ росіян на Лемківщину у вересні-грудні 1914 р. та подальша окупація краю були сприйняті лемками-русофілами як прихід визволителів. Окупація Лемківщини російськими військами у вересні 1914 – травні 1915 рр. лише активізувала москвофільські настрої серед населення. В окремих громадах почали з'являтися агітатори із розповідями про доброту російського царя, його військо, про те, як він дбає про «русских». З приходом російської армії частина лемків зраділа, сподіваючись на визволення.

ЕТНОПОЛІТИЧНА АДАПТАЦІЯ ПІД ЧАС ОКУПАЦІЇ

На окупованих Російською імперією територіях було створено Галицько-Буковинське генерал-губернаторство на чолі з генерал-губернатором Г. Бобринським у 1914-1915 рр. Російська імперія під час Великої війни мала на меті не тільки відновити історичну справедливість, приєднати «істинно руські землі», але й ліквідувати на цих територіях «мазепинство» і «сепаратизм».

Очевидним було те, що управління здійснювали люди з «іншим політичним світоглядом, з іншими громадянськими ідеалами, з іншою культурою»²⁸. Політика імперії Романових на захоплених землях спрямовувалась на ліквідацію національних особливостей з метою перетворити місцевих українців у «настоящих руських»²⁹. На думку дослідника І. Монолатія, «в роки війни відбулася етнічна декомпозиція, передусім Австро-Угорщини, до слов'янських народів якої (поляків, чехів, українців) Російська імперія апелювала як до «братів-слов'ян», котрих вона «мусить» визволити»³⁰. Проте, як наголошує історик К. Біла, російська пропаганда не використовувала «терміни «українці», «українець» щодо українського населення Австро-Угорської імперії, вживала такі етноніми, як

²⁵ Центральний державний історичний архів у м. Києві (ЦДАК України). Ф. 365. Оп. 1. Спр. 186. Арк. 7-8.

²⁶ ЦДАК України. Ф. 365. Оп. 2. Спр. 102. Арк. 128.

²⁷ Берест І.Р. Соціальне становище населення Східної Галичини і Західної Волині в роки Першої світової війни: автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01. Львів, 2009. С. 13-14.

²⁸ Росія-Україна: зради, союзи, війни/ відп. ред. М. Литвин. Львів: «Астон», 2022. С. 227.

²⁹ Дорошенко Д. Історія України, 1917-1923: документально-наукове видання. В 2-х т. Т. 1: Доба Центральної Ради. Київ: Темпора, 2002. С. 32.

³⁰ Монолатій І. Перший досвід расизму в окремо взятому місті. Шпунд С. Жажіття скоєні росіянами в Станіславові. Івано-Франківськ: Видавництво «Лілея-НВ», 2023. С. 4-5.

«православне руське населення Галичини», «руські галичани», «угроруси», «руське населення»³¹, поширювала образ «правильних» і «неправильних» галичан.

Репресивні заходи російської адміністрації виправдовувалися потребами війни. На окупованих російською армією територіях активно проводилася боротьба з «непевними» та «неблагополучними» елементами. Звичним явищем стали пошуки австрійських шпигунів, масові репресії щодо «підозрілих» осіб³². На думку російської влади, до цієї категорії, у першу чергу, потрапляли австрійські службовці³³. Нова влада проводила політику русифікації. Активно в краї поширювалося православ'я. Російська пропаганда звинувачувала українських інтелігенцію та духовенство в австрофільстві, український національний рух сприймали як фінансований, за іноземні гроші, штучний.

Російська окупаційна адміністрація у бойківських і гуцульських селах вдалася до закриття усіх культурно-освітніх товариств, господарських спілок, освітніх закладів, більшості греко-католицьких храмів. Так, на Бойківщині «проскрибовані» були всі члени «Просвіти» і «Січі», частину з них вивезено до Сибіру»³⁴.

Російські цивільні та військові органи влади наказували руйнувати приміщення українських громадських організацій, вилучали та нищили книжки, музейні експонати тощо. У Східній Галичині та на Північній Буковині не виходив жоден україномовний друкований орган. Із цих міркувань окупаційна адміністрація одразу ж почала впроваджувати повсюдно російську мову та нові правила взаємодії органів місцевого управління з нею. З огляду на це, було закрито «Просвіту» та практично всі українські установи, бібліотеки, школи. Як зазначали очевидці, «Наші товариства, як читальні «Просвіти», «Січі», «Соколи», «Спілки», москалі замкнули і дозволили тільки на москвофільські товариства. Провідники москвофілів грають тепер ролю російських поліціантів і всюди доносять на визначніших українців, з яких декого, прим, д-ра Андрія Коса, адвоката в Калуши, вивезли на Сибір»³⁵. Так, у Долині росіяни зруйнували приміщення товариства «Просвіта», спалили українські книги та пограбували банк, забравши з нього всі гроші, цінні папери та коштовності³⁶.

Дослідження вченого Б.Лазорака доводить, що під час російської окупації Дрогобича у вересні 1914 – травні 1915 рр. найбільших втрат і збитків зазнала культура міста³⁷. Поліція та спеціальний наряд управління начальника Дрогобицького повіту Львівської губернії через секретну розвідку шукали «інакомислячих та патріотично налаштованих українців, поляків, євреїв та німців»³⁸. Так, на основі отриманої інформації про греко-католицького

³¹ Біла К.В. Воєнна пропаганда імперії: Перша світова війна та її сучасний відгомін: За матеріалами наукового повідомлення на засіданні Президії НАН України 27 грудня 2023 року. *Вісник НАН України*. 2024. Вип. 2. С. 102-108. DOI: 10.15407/visn2024.02.102

³² Державний архів Чернівецької області, м. Чернівці (ДАЧО). Ф. 283. Оп. 1. Спр. 409. Арк. 88.

³³ ДАЧО. Ф. 283. Оп. 1. Спр. 411. Арк. 253.

³⁴ Московська окупація Галичини 1914-1917 рр. в свідченнях сучасників. (Галицький архів). Львів: Априорі, 2018. С. 492.

³⁵ Ibid. С. 413.

³⁶ Долинщина по російським наїзді. *Діло*. 1915. 12 листопада.

³⁷ Лазорак Б.О. Секретна папка начальника дрогобицького повіту капітана Олексія Тілла як аргумент російської українофобії в Галичині (1914-1915). *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2015. Вип. 26. С. 341.

³⁸ Ibidem.

священника Олексія Грицика із с. Стебник, який молився за цесаря Франца Йосифа I, начальник Дрогобицького повіту капітан О. Тілло 5 січня 1915 р. наказував війту села заборонити отцю Олексію церковне служіння. У рапорті вказувалося на те, що «поминання імператора Франца Йосифа і святковий молебень після Богослужіння [в цілому] складають враження демонстрації, а згодом [і той] факт, що згаданий священник зав'язався з людьми найнижчого сорту, як в моральному, так і в політичному відношенні (з мазепинцями, німцями, поляками...)»³⁹.

Поряд із такими швидкими переміщеннями австро-угорської та російської армій у Карпатах доволі швидко змінилися етнополітичні координати, що спричинили появу нового політичного простору, залежного або від австро-угорської, або від російської окупаційної адміністрації. Власне такі зміни заклали глибинні основи трансформації національних саморефлексій і відповідних політичних настроїв серед місцевого населення краю. Військові дії обох армій у Карпатському регіоні беззаперечно вплинули на соціально-політичне становище місцевих українців/русинів і подальше їх етнічне/національне позиціонування у вирі військової обстановки.

Трансформація етнонаціональної ідентичності українців Карпат у роки Великої війни була спричинена змінами у традиційних комунікаційних мережах, швидким оволодінням новою інформацією про світ і себе, новим соціальним досвідом, привнесеним ззовні, а також надзвичайно дискримінаційною політикою австрійської та російської окупаційних влад щодо місцевого населення в усіх її негативних проявах.

Очікування від обох сторін були затьмарені відповідними етнополітичними реаліями щодо українства, які виношували обидві імперії. Саме цими реаліями стали етнополітика Росії та Австро-Угорщини щодо місцевого населення («мазепинство», «руська зрада») та відповідні зміни у сприйнятті місцевих українців/русинів «свого-чужого» у 1914-1918 рр.

На думку Б. Праха, «Перша світова війна поглибила поляризацію лемків на проукраїнські та проросійські сили»⁴⁰. Велика війна стала лакмусом для москвофілів, вони зіштовхнулися зі світом, за який вони агітували та підтримували. Репресивна політика та злочини російської армії «показали цивілізаційну та етнічну інакшість росіян»⁴¹. На наше переконання, війна показала справжню безнадійну сутність російської ідеї, а її практичне втілення продемонструвало всю її віртуальну уявність про єдність, ефемерність, жорстокість і репресивність російської етнополітики. Етнополітичні очікування, стереотипи й установки лемків у російському дусі були піддані своєрідному стрес-тесту, які, зіштовхнувшись із повсякденною реальністю, зазнали краху. Водночас парадоксально, але війна лише почасти і тимчасово поклала край політичної ілюзорності лемків у міфічну Русь.

³⁹ Ibid. С. 342-343.

⁴⁰ Прах Б. Апостольська адміністрація Лемківщини: соціокультурні передумови і канонічне підґрунтя. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки»*. 2014. Вип. 22. С. 263.

⁴¹ Адамович С. Пам'ять про забуту Велику війну на Прикарпатті. *Данилюк К. Доти в Богривці – свідки Великої війни*. Івано-Франківськ, 2021. С. 3-4.

Військові дії уможливили безпосередні контакти прихильників москвофільства з росіянами, які мали негативні наслідки для цієї течії: «Війна з москалем на Лемківщині принесла для нашої національної справи велику користь. Російське військо грабунками і мордуванням цивільного населення показало Лемкам в повній наготі моральну вартість Росії. Ніяка сила не вміла викорінити на Лемківщині москвофільства, аж – на диво – доконав сам цар, за посередництвом свого розбишацького війська. На Лемківщині вигас нараз слід москвофільства»⁴². Населення краю стало об'єктами для різноманітної агітації: «Не дивно, що по селах незабаром розбудилось пристрасне політикування, яке в декотрих місцевостях, як пр.[иміром] в Криниці, щодо сього схизматицько-православного напрямку зросло до своєї степені, що звернулося навіть проти самих ініціаторів русофільського руху»⁴³.

На відміну від Лемківщини, на Бойківщині та Гуцульщині був значно вищим рівень державної лояльності до Австро-Угорщини. На наше переконання, це було наслідком початкової політизації та етнізації місцевого населення у передвоєнні роки. Власне діяльність політико-партійних осередків, відкриття товариств, шкіл, святкування пам'ятних дат вагомо вплинули на кореляцію етнічної/національної свідомості місцевого люду.

У результаті Горлицької операції 1915 р. німецько-австрійські війська витіснили російську армію з Галичини. Повернення австрійської адміністрації до краю супроводжувалося репресіями проти зрадників і шпигунів⁴⁴, ув'язненнями українців у таборах, вироками польових судів. Водночас велися дослідження щодо державної лояльності місцевого населення. У 1915 р. австрійська влада здійснила відповідні заходи у Микуличині, Татарові й околиці Підлесньова Надвірнянського повіту та встановила, що у часи війни гуцули завжди були лояльними до австрійської влади⁴⁵.

На Лемківщині відступ російських військ у 1915 р. спровокував міграційну хвилю на схід. Незначна частина лемків, особливо чоловіки, в надії знайти у Росії краще життя, вирушила разом з ними. Про це, зокрема у громадах Босько, Одрехова, Синява, відзначав у повітових донесеннях староста Сяноцького повіту⁴⁶. Таким чином, можна стверджувати, що лемки і далі вбачали у москвофільстві не стільки свої ідейні переконання, скільки соціально-політичну перспективу. Український громадський діяч, педагог С. Сірополко писав, що «багато лемків, які пішли за відступаючим російським військом, побували на Наддніпрянській Україні і там пізнали, що український нарід і мовою, і звичаєм той самий, що й вони; почасти тому, що ті лемки, які залишилися вдома, переконалися, що українські вояки, що були в російському війську, ближче їм мовою і вдачею, ніж російські вояки»⁴⁷.

Унаслідок Брусиловського прориву 1916 р. російська армія окупувала 33 повіти Східної Галичини та Північної Буковини. Більша частина Карпатського регіону

⁴² Московська окупація Галичини 1914-1917 рр. в свідченнях сучасників... С. 473.

⁴³ Ibid. С. 474.

⁴⁴ Паньків М. Ой війна, війна, світова війна... С. 51.

⁴⁵ Центральний державний історичний архів України у м. Львові. Ф. 146. Оп. 8. Спр. 1894. Арк. 1-7.

⁴⁶ Макарчук С. Етнонациональное развитие и национальные отношения на западно-украинских землях в период империализма. Львов, 1983. С. 61.

⁴⁷ Сірополко С. Нові праці про галицьку Лемківщину. *Українське слово*. 1937. 7 жовтня. С. 3.

опинилася вдруге в окупації. У цих умовах було створено «Генерал-губернаторство областей Австро-Угорщини, зайнятих по праву війни». Окупаційна влада мала займатись забезпеченням потреб російської армії, не провокувати конфліктних ситуацій серед місцевого населення⁴⁸. Зокрема, на Гуцульщині умовою допуску до роботи у школі вчителів була політична благонадійність, яка перевірялась контррозвідувальним відділом VII армії⁴⁹. Контролюючи шкільне життя на окупованих територіях, російські чиновники вимагали не тільки списки місцевих дітей шкільного віку за статтю, але із зазначенням віросповідання та національності (національність «малорос», віросповідання «греко-католик»).

У цьому контексті дослідниця Я.Верменич визначає стан строкатого в етнічному відношенні населення Галичини як «налякане і повністю дезорієнтоване; поляризація за ознакою етнічності посилилася до крайньої межі»⁵⁰. У найскладнішій ситуації перебували українці, які потерпали не тільки через примусові депортації, але перебували під постійним тиском звинувачень окупаційних військ у нелояльності⁵¹.

Освіта у Карпатському регіоні під час Першої світової війни перебувала в стані занепаду через руйнування шкільних приміщень, відсутність вчителів. Циркуляр № 20 чернівецького губернатора від 20 серпня 1916 р. дозволяв відкрити школи у повітах Чернівецької губернії: «шкільне життя не повинне залишатися без потрібного контролю і нагляду»⁵². Запроваджувалися умови функціонування навчальних закладів: заборона німецької та єврейської мов, антиросійські підручники. Згідно «Тимчасового положення про організацію навчальної частини в областях Австро-Угорщини, зайнятих по праву війни» від 14 жовтня 1916 р. мовою відносин школи з державними установами визначалася «російська» мова⁵³. Такими поступками в освітній політиці російська окупаційна влада намагалася наблизити до себе місцеве населення. Проте перевіряла та намагалась з'ясувати настрої населення. Так, 20 грудня 1916 р. начальник Печеніжинського повіту таємно просив контррозвідувальний відділ штабу VII армії повідомити інформацію про благонадійність учителів і вчительок шкіл повіту⁵⁴.

Значна кількість шкіл через активні воєнні дії на території Карпатського регіону була зруйнована або знаходилася у напівзруйнованому стані. У звіті Свидницького округу вказано, що «світова війна школи знищила»⁵⁵. У вражених війною русинських місцевостях Східної Словаччини «шкільні будови з великої кількості війною знищені, або повністю або до такої міри, що в них навчатися не можна. Десь є гарні будови державних шкіл так знищені, що з них залишилися лише головно стіни (Комарник, Гуньковці, Сорочин)»⁵⁶.

⁴⁸ Ковбаса В.М. Культурне і освітнє становище Галичини та Буковини в умовах російської окупації (1914-1917 рр.): дис... доктора філософії за спеціальністю 032 – Історія та археологія / Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка. Тернопіль, 2023. С. 5.

⁴⁹ Державний архів Івано-Франківської області, м. Івано-Франківськ (ДАІФО). Ф. 604. Оп. 1. Спр. 31. Арк. 10.

⁵⁰ Верменич Я.В. Конструювання української ідентичності... С. 324.

⁵¹ Ibidem.

⁵² ДАІФО. Ф. 12. Оп. 1. Спр. 28. Арк. 1.

⁵³ ДАІФО. Ф. 604. Оп. 1. Спр. 31. Арк. 5.

⁵⁴ ДАІФО. Ф. 604. Оп. 1. Спр. 31. Арк. 10.

⁵⁵ Slovensky Národný archív, Košická župa. K. 263. S. 358.

⁵⁶ Národní Archiv České Republiky, Předsednictvo Ministerské Rady. In.č. 39. K. 57.

У Східній Словаччині міжлаборській, снінський, гуменський, бардійовський і прешовський шкільні інспекторати зазнали найбільших втрат під час Першої світової війни. У більшості населених пунктах краю діти не навчалися через проблеми матеріального (зруйновані або непридатні шкільні приміщення) та кадрового забезпечення⁵⁷.

Щодо релігійної політики під час другої російської окупації, то на вільні парафії призначали православних священників або місцевих священників-русофілів, яким надавалася матеріальна підтримка⁵⁸. Особливого поширення такі дії російської влади набули у Буковинській Гуцульщині. На Галицькій Гуцульщині, зокрема у Косівському повіті, цього не спостерігалось⁵⁹.

Водночас угорська влада на Закарпатті вдалася до нових засобів «відгороджування» від зародження у русинів національної свідомості: у 1914 р. навчання руській мові в церковних народних школах обмежувалося 3-5 класами, у 1915 р. заборонено користуватися в школах кирилицею, почали називати рутенів греко-католицькими угорцями тощо⁶⁰. На думку дослідниці Т. Горбань угорці урізноманітнили засоби асиміляції українців в умовах Великої війни: у Будапешті на початку 1916 р. заснували часопис «Ukrania», публікації в якому доводили іншість русинів-українців від українців⁶¹.

У листопаді 1917 р. була інспірована маніфестація українців-мадяронів, які від імені муніципальних зборів Марамороського комітату Угорщини ініціювали хвилю протесту проти «української пропаганди», яка підривала цілісність Угорської держави. Маніфестанти вимагали від уряду рішучих дій, щоб огородити «угорських русинів» від впливу «австрійських русинів»⁶².

ЗМІНА КООРДИНАТ КОНСТРУЮВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОРЕФЛЕКСІЇ

На думку Я. Грицака, Перша світова війна прискорила процес «зі селян у націю» в інший спосіб⁶³. Більшість мобілізованих на фронт селян чітко не уявляли собі, що є тою батьківщиною, за яку вони мали в разі потреби покласти своє життя. Найчастіше вони ідентифікували себе не з певною нацією, а з тим регіоном, в якому жили перед мобілізацією. Проте війна це змінила, «війна соціалізувала, націоналізувала і модернізувала селян»⁶⁴. Як констатує Я. Верменич «не можна не бачити того, що війна значно прискорила процес формування української модерної нації»⁶⁵.

⁵⁷ Ibid. Inv.č. 148. K. 104.

⁵⁸ ДАІФО. Ф. 604. Оп. 1. Спр. 34. Арк. 18.

⁵⁹ ЦДІАК України. Ф. 722. Оп. 3. Спр. 8. Арк. 12-17.

⁶⁰ Горбань Т. Українці Закарпаття в роки Першої світової війни... С. 59-60.

⁶¹ Горбань Т. Заснування часопису «Ukrania» як зразок «м'якого прояву» асиміляторської політики угорської влади в роки Першої світової війни. Abstracts of XX International Scientific and Practical Conference «Ways of distance learning development in current conditions», (May 22-24, 2023, Munich, Germany). P. 165-167. URL: <https://eu-conf.com/events/ways-of-distance-learning-development-in-current-conditions/>

⁶² Волошин А. Чи була в Закарпатті Україна? Літопис Червоної калини. 1991. № 4. С. 58.

⁶³ Грицак Я. Українська революція, 1914-1923: нові інтерпретації. Україна модерна. 1997. № 2-3. С. 254-269. URL: <https://www.portalthistoryua.com/wp-content/uploads/2024/06/gryczak-2023-ukrayinska-revolucziya-1914-1923-novi-interpretacziyi.pdf>

⁶⁴ Ibidem.

⁶⁵ Верменич Я.В. Конструювання української ідентичності... С. 322.

Викликом для населення під час Великої війни став поліетнічний склад армій: «Щоденна зустріч в окопах і в тилловому побуті з представниками інших національностей допомагала їм усвідомити свою етнічну самотність, особливо коли вони ставали жертвою насмішок, упередження чи відвертої ворожості на національному ґрунті (а такі випадки були звичайною справою в австрійській та російській арміях). З іншого боку, «їхні» армії інколи завоювали чужі території з населенням, яке розмовляло тією самою мовою, співало ті самі пісні, мало ті самі традиції й звичаї, що й вони самі (як це було у разі, скажімо, завоювання російською армією (служило багато українців-наддніпрянців) австрійської Галичини)»⁶⁶.

Українські вчені В. Кафарський, Я. Калакура, М. Юрій переконані, що «повсякденні зустрічі в окопах, спілкування в тилу з представниками інших етносів допомагали українцям усвідомити свою «інакшість» та самотність. Безпосередні контакти між українцями з обох боків фронту прискорювали утвердження національної ідентичності»⁶⁷.

Відомі випадки «братання» між українцями з ворожих армій. Зокрема, на Великдень 1917 р. у Кирлібабі вояки Другої Гуцульської сотні та 254-го піхотного Миколаївського полку привітали один одного, разом святкували («Відтак усі збігли в яр христосоватися з ворогами. З яру не ми йшли на московську позицію, а взяли братів-Українців до себе в гостину»⁶⁸), зробили спільні світлини, згодом припинили обстріли, обмінювались продуктами, гуцули подарували українські книжки та часописи, налагодили поштовий зв'язок⁶⁹.

Війна значно розширила світогляд населення, сприяла новому досвіду, знайомству з новими політичними ідеями та доктринами⁷⁰, зростанню національної свідомості: «Довоєнну ідентифікацію себе як русинів (рутенів) у Галичині чи малоросів у Центральній та Східній Україні поступово замінювало розуміння належності до єдиної української нації від Сяну до Дону»⁷¹. Велика війна стала каталізатором для радикального поширення національної ідентичності⁷², докорінно трансформувала традиційний уклад національно-політичного та культурно-освітнього життя в регіоні.

У роки війни продовжилось становлення власне української національної ідентичності, свідченням чого в історико-етнографічних масивах Карпат стало значне поширення етнонімів «український», «українець». Поширення етнічної назви сприяло зростанню національної свідомості та поглибленню національної самоідентифікації серед бойків і гуцулів, меншою мірою серед лемків.

Важливим виявом патріотизму українців стала участь у військових формуваннях, зокрема, в Українському січовому стрілецтві, де діяла Гуцульська сотня УСС, у Буковинському легіоні⁷³.

⁶⁶ Грицак Я. Подолати минуле: глобальна історія України. Київ, 2021. С. 215.

⁶⁷ Цивілізаційна ідентичність українства: історія і сучасність / авт. кол.: О. Рафальський (керівник), Я. Калакура (науковий редактор), О. Калакура, М. Юрій. Київ: ІПіЕнд ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2022. С. 245.

⁶⁸ Горбовий М. Гуцульська сотня У.С.С. *Літопис Червоної Калини*. 1931. Ч. 6. С. 14.

⁶⁹ Ibidem.

⁷⁰ Гоменюк І. Мурашник. Нотатки на манжетах історії Галичини, Буковини та Закарпаття. Київ: Віхола, 2023. С. 199.

⁷¹ Ibidem.

⁷² Трегуб Г. Джордж Лібер...

⁷³ Добржанський О., Старик В. Змагання за українську державність на Буковині (1914-1921 рр.). Документи і матеріали. Чернівці: Чернівецька обл. друкарня, 2009. С. 28-32.

Під час війни населення Карпатського регіону не тільки контактувало з «чужими», але й з «іншими». На території Закарпаття (у Страбичові, Горонді, Нижніх Верецьках, Ужку, Заброді, Великім Березнім, Чинадієві, Хусті, Паланках, Мішкаровиці, околиці Волівця, поміж верхами Плай і Великий Верх долині ріки (Надь Аг), Воловім, Соймі, Майдані, Торуні, Мармароськім Сиготі, Великім Бичкові) упродовж 4 вересня 1914 р. аж до квітня 1917 р. перебували українські січові стрільці⁷⁴. Стрілець І. Німчук, який побував у Марамарощині та на Мукачівщині, у статті «По наших, не-своїх селах» згадував, що «свідомої інтелігенції майже немає, читалень і часописів немає що національна свідомість «проявляється гірше, ніж мізерно. Нижчого ступеня свідомости населення годі собі уявити. В околицях, заселених збитою українською масою, почуєте ще доволі часто назву «руснак», зате в мішаних околицях люди забули або встидаються уживати цієї назви і вважають себе мадярами греко-католицького обряду»⁷⁵.

Комунікація стрільців із селянами у побуті була взаємодією на різних рівнях: спільне проживання, розмови з дорослими та ігри з дітьми, вивчення з молоддю пісень, присутність та участь січовиків на богослужіннях. Окрім того «мешканці села щоденно прислухувались команді в їх рідній мові, українській пісні і розмові «панів офіцерів», які говорили не по-мадярськи, але так, як вони. Це створило сердешне відношення між стрільцями і селянством і прокидало приспану свідомість»⁷⁶. Навіть місцеві юнаки з околиці Хуста (з Липецької Поляни) просили прийняти їх до УСС.

Доброзичливі відносини та діяльність січовиків не залишилась поза увагою мукачівської мадярської поліції, яка «зробила донос до міністерства внутрішніх справ в Будапешті про «протидержавну» агітацію стрільців»⁷⁷. Від УСС вимагали припинити українську національну пропаганду в Закарпатті. Командантом Сигітського Коша був відомий артист-маляр, четар Юліан Буцманюк, який маючи у своїм коші біля 300 виздоровців, провадив важну освідому працю в Мармарощині. На думку, А. Штефана «чар української пісні, сила рідного слова, тепле ставлення галичан до них, прокинули приспану любов до свого власного народу»⁷⁸.

Історик С. Віднянський вважає Першу світову війну «найбільшим імпульсом для посилення проукраїнської орієнтації закарпатців, важливим геополітичним, цивілізаційним чинником, який прискорив інтеграцію русинів-українців з українською етнонацією, котра принесла українцям, не лише важкі випробування, але й нові можливості, у тому числі для національного державотворення та реалізації соборницьких прагнень»⁷⁹. Війна «привела до ознайомлення значної кількості закарпатців – солдатів австро-угорської армії – з галицькими та наддніпрянськими українцями, їхньою культурою, побутом тощо, більшість з яких (понад 5 тис. чол.) після російського полону (перебуваючи переважно на території України) поверталися наприкінці 1918 р. додому та розповідали землякам про

⁷⁴ Штефан А. За правду і волю. Спомини і дещо з історії Карпатської України. Торонто, 1973. С. 293-295.

⁷⁵ Ibid. С. 265-266.

⁷⁶ Ibid. С. 293.

⁷⁷ Ibid. С. 296.

⁷⁸ Ibid. С. 298.

⁷⁹ Віднянський С. Карпатська Україна як етап українського державотворення. *Український історичний журнал*. 2019. № 2. С. 73.

революційні події в Україні, про прихильне ставлення з боку східних братів-слов'ян, а також про те, що тамтешній народ говорить і молиться так само, як і тутешні люди, що українські землі багаті та хлібні, їх роздають селянам і т.п., що сприяло зміцненню почуттів спорідненості й симпатій закарпатців до українців по той бік Карпат»⁸⁰.

Масовим під час Першої світової війни стало біженство, аспекти вивчення якого досліджені українськими вченими (Л. Жванко, О. Бетлій). З прифронтових повітів насильно відселяли людей, а їхні будинки та господарства руйнували, грабували або й спалювали. Так, у 1915 р. в Австрії перебувало 1,1 млн. біженців з Галичини та Буковини⁸¹.

Допомагаючи біженцям, австрійська влада демонструвала єдність різних національностей імперії та згуртованість навколо спільної долі. Біженці з Галичини та Буковини, які вперше з'явилися у Празі у вересні 1914 р., часто сприймалися жителями Чехії як чужі, майже вже східні⁸². Їхня іншість охарактеризована у тогочасній пресі, де був опис «галицьких євреїв з їхніми довгими бородами та довгими кафтанам» та найрідкісніших галицьких селян, «багато з яких одягнені в колоритний національний костюм і ходять по бруківці своїми міцними високими черевикам»⁸³. Як вважає К. Морелон, біженці являли собою видимий знак поразки імперії, удавану, сумнівну лояльність до імперії (україномовних мешканців Галичини запідозрили в проросійських симпатіях, а тому багато з них стали підозрюваними у шпигунстві у великих містах)⁸⁴.

На матеріалах перепису біженців, проведеного Київським відділенням Комітету її імператорської високості великої княжни Тетяни Миколаївни у лютому 1916 р., історикня О. Бетлій твердить, що галичани були «позначені як русини та православні, зрідка уніати або католики; в частині відповідей зазначалися як галичани та уніати/православні. Доволі унікальним виявився приклад служниці Анни Кузьмової. В її картці перекреслено «великор.» і написано «українка»⁸⁵. На думку О. Бетлій, переважна кількість згадок про «русин/православний» може свідчити про бажання біженців асимілюватися у православному руському населенні міста, або й вказувати на русофільські симпатії прибулих⁸⁶. Очевидно, що чітке означення ідентичності біженців, осмислення ними своєї сутності в іншому середовищі було викликом не тільки для них самих, але й для тих людей, які допомагали їм і забезпечували перебування прибулих.

Велика війна змінила становище жінок, які «діяли в пошуках стратегій виживання і в справі утвердження української самобутності»⁸⁷. На думку

⁸⁰ Ibidem.

⁸¹ *Реснт О.* Евакуаційні заходи австрійського та російського урядів на українських землях у роки Першої світової війни. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Evakuacijni_zakhody; *Сердюк О.* Біженство в Україні під час Першої світової війни. *Проблеми історії України XIX – початку XX ст.* 2002. Вип. 4. С. 111-132.

⁸² *Morelon C.* L'arrivée des réfugiés de Galicie en Bohême pendant la Première Guerre mondiale : rencontre problématique et limites du patriotisme autrichien. *Histoire@Politique*. 2016. Vol. 1 (n°28). P. 5-18. URL: <https://www.cairn.info/revue-histoire-politique-2016-1-page-5.htm>

⁸³ Ibidem.

⁸⁴ Ibidem.

⁸⁵ *Бетлій О.В.* Біженці у Києві у роки Першої світової війни: ідентичність, досвід, особисті історії (за матеріалами київського перепису біженців 1916 р.). *Наукові записки НаУКМА. Історичні науки.* 2019. Т. 2. С. 114.

⁸⁶ Ibidem.

⁸⁷ *Байдак М.* Війна як виклик і можливість: українки в роки Першої світової війни. Львів, 2021. С. 130.

історикіні М.Байдак, війна стала важливою для національного вибору як головного ідентифікатора жінок, дала можливість зрозуміти та відчутти себе українкою, поширювати ідею Великої України⁸⁸. Дослідник О.Павлишин вважає, що емансипація жінки-селянки у Східній Галичині під час Першої світової війни мала свою специфіку, відбулося підвищення її соціальної ролі, проте «не можна стверджувати, що за чотири роки світової війни кардинально змінюється світогляд селянок, кристалізується їхня національна свідомість»⁸⁹. Національна ідентичність українських жінок Карпатського регіону є маловивченою темою, наявні дослідження присвячені загалом досвіду жінок Східної Галичини під час Першої світової війни.

ВИСНОВКИ

Отже, під час Першої світової війни Карпатський регіон став ареною активних військових дій на Східному фронті упродовж 1914-1917 рр. Початок війни українське населення Карпатського регіону зустріло доволі неоднозначно. Її сприйняття корелювалося від повної підтримки наступу росіян (більша частина лемків і русинів Пряшівщини) до вираження повної лояльності Габсбурзькій монархії (більша частина бойків, гуцулів, русинів Закарпаття). Водночас кожна сторона з певними політичними очікуваннями сприймала то прихід, то відхід військових противників. Парадоксальна ситуація склалася серед українців/русинів Карпат. У своїй масі на початок війни вони були амбівалентними, мали доволі низький рівень політичної активності та водночас етнічної/національної свідомості, етнічна/національна самоідентифікація перебувала на зародковому етапі. Власне цим фактом уміло скористалися росіяни. Так, будучи під впливом системної пропагандистської роботи, проведеної росіянами у краї перед війною, місцеве населення вірило й очікувало на «звільнення» російськими братами від Габсбургів. У той же час інша частина українців/русинів, які брали участь у національно-політичному житті українства Дунайської монархії (голосування на виборах, солідаризація з українським політичним проводом, участь у культурно-освітніх акціях), виявили цілковиту політичну підтримку австро-угорській владі.

Війна стала каталізатором багатьох процесів у Карпатському регіоні. У етнополітичній сфері зміни, які відбулися внаслідок військових дій, призвели до тотальної дискримінації українців/русинів з боку австро-угорських і російських військових за національною ознакою. В етнічній сфері у роки Великої війни, незважаючи на різні види дискримінаційних дій (силової, реквізиційної), продовжилося становлення української національної ідентичності, зростання рівня національного усвідомлення та посилення доцентрових тенденцій у плані самоототожнення себе з українством. Війна була складним періодом для українців, адже їхня національна приналежність проходила відповідні випробування. Проте події 1914-1918 рр. сприяли кристалізації національних настроїв українського населення Карпатського регіону, трансформуванню його національного самоосягнення.

---

⁸⁸ Ibid. С. 131-132.

⁸⁹ Павлишин О. Емансипація жінки-селянки в роки Першої світової війни. «Бабська революція» 1918 р. у Східній Галичині. *Україна модерна. Перша світова: українська перспектива*. 2016. № 23. С. 166.

Під час російської окупації Карпатського регіону відбувалося насильницьке нав'язування чужої ідентичності, російської, імперської, інструментами якої стала мова, освіта, релігія, пропаганда.

Перша світова війна значно прискорила процеси саморефлексії українців Карпатського регіону в етнонаціональному зрізі. Вона каталізувала процеси національної ідентифікації, згуртованості, сприяла подоланню етнополітичних стереотипів, аполітичності, інертності українців. Упродовж 1914-1918 рр. українці пройшли випробування на лояльність і патріотизм.

Події Великої війни сприяли загостренню питань не тільки адаптації, безпеки, захисту, виживання, але й переосмисленню, віднайденню, конструюванню власної ідентичності. Вона пробудила і значно загостила у населення почуття передусім етнічної/національної приналежності за принципом «свій-чужий». Передвоєнне етнокультурне різноманіття та загальну етнополітичну толеранцію змінили на чітке дистанціювання, насамперед, в етнічному/національному аспектах. Саме Перша світова війна сприяла формуванню в українському середовищі образу власного героя, яким став український січовий стрілець. Пам'ять і вшанування минулих перемог і поразок стали складниками національної історії. Це дало можливість сепарації себе від австрійського передвоєнного часу. По факту це сприяло іншуванню власної етнічної/національної приналежності.

REFERENCES

- Adamovych, S.** (2021). Memory of the forgotten Great War in Prykarpattia. In **Danyliuk, K.** *Even in Bogrivka – witnesses of the Great War*. Ivano-Frankivsk, pp. 3-4 [in Ukrainian].
- Baidak, M.** (2021). *War as a challenge and an opportunity: Ukrainian women during the First World War*. Lviv [in Ukrainian].
- Becker, A.** (2015). The Great War: World war, total war. *International Review of the Red Cross*, 97 (900), 1029-1045. DOI: 10.1017/S1816383116000382 [in English].
- Berest, I.** (2009). *Social situation of the population of Eastern Galicia and Western Volyn during the First World War* (Candidate's thesis). Lviv [in Ukrainian].
- Betlii, O.** (2019). Refugees in Kyiv during the First World War: identity, experience, personal stories (based on the materials of the Kyiv refugee census of 1916). *Naukovi zapysky NaUKMA. Istorychni nauky*, 2, 106-123 [in Ukrainian].
- Bila, K.** (2024). Military Propaganda of the Empire: The First World War and its Modern Echoes: According to the materials of the scientific report at the meeting of the Presidium of the National Academy of Sciences of Ukraine on December 27, 2023. *Visnyk NAN Ukrainy*, 2, 102-108. DOI: 0.15407/visn2024.02.102 [in Ukrainian].
- Dobrzhansky, O. & Staryk, V.** (2009). *Competition for Ukrainian statehood in Bukovina (1914-1921). Documents and materials*. Chernivtsi: Chernivtsi region. printing house [in Ukrainian].
- Doroshenko, D.** (2002). *History of Ukraine, 1917-1923: documentary and scientific edition*. In 2 vols. Vol. 1: Day of the Central Rada. Kyiv: Tempora [in Ukrainian].
- Ferguson, N.** (2022). *Doom: politics and catastrophes*. Kyiv: Our Format [in Ukrainian].
- Horban, T.** (2006). Ukrainians of Transcarpathia during the First World War: ethno-political aspects. *Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I.F. Kurasa NAN Ukrainy*, 29, 55-67 [in Ukrainian].
- Horban, T.** (2023). The establishment of the magazine 'Ukrania' as an example of a 'soft manifestation' of the assimilationist policy of the Hungarian authorities during the First World War. *Abstracts of XX International Scientific and Practical Conference «Ways of distance learning development in current conditions»*. Munich, Germany, 165-167. Retrieved from: <https://eu-conf.com/events/ways-of-distance-learning-development-in-current-conditions/> [in Ukrainian].
- Horbovyi, M.** (1931). Hutsul hundred U.S.S. *Chronicle of Krasnoya Kalina*, 6, 12-17 [in Ukrainian].
- Hrytsak, Ya.** (1997). Ukrainian revolution, 1914-1923: new interpretations. *Ukraina moderna*, 2-3, 254-269 [in Ukrainian].
- Hrytsak, Ya.** (2021). *Overcoming the past: global history of Ukraine*. Kyiv [in Ukrainian].

- Ilnytskyi, I.** (2013). Normative and ideological and conceptual foundations of the management organization of Western Ukrainian lands during the period of the First Russian occupation (August 1914 – June 1915). *Problemy istorii Ukrainy 19 – pochatku 20 stolittia*, 21, 361-378 [in Ukrainian].
- Kappeler, A.** (2018). *Unequal brothers. Ukrainians and Russians from the Middle Ages to the present*. Chernivtsi: Books 21 [in Ukrainian].
- Khomeniuk, I.** (2023). *Anthill. Notes on the history of Galicia, Bukovyna and Transcarpathia*. Kyiv [in Ukrainian].
- Kostyuchok, P.** (2007). Hutsulshchyna during the years of Russian occupation during the First World War. *Halychyna*, 12-13, 199-205 [in Ukrainian].
- Kovbasa, V.** (2023). *Cultural and educational situation of Galicia and Bukovyna under the conditions of Russian occupation (1914-1917)* (PhD thesis). Ternopil [in Ukrainian].
- Lazorak, B.** (2015). The secret folder of the head of the Drohobyt'sk district, Captain Oleksiy Till, as an argument for Russian Ukrainophobia in Galicia (1914-1915). *Ukraina: kulturna spadschyna, natsionalna svidomist, derzhavnist*, 26, 339-364 [in Ukrainian].
- Lytvyn, M. (Ed.)**. (2022). *Russia-Ukraine: betrayals, alliances, wars*. Lviv: «Aston» [in Ukrainian].
- Makarchuk, S.** (1983). *Ethno-national development and national relations in Western Ukrainian lands during the period of imperialism*. Lviv [in Russian].
- Mazur, O. & Sukhii, O.** (2000). The Ukrainian population of Galicia at the beginning of the First World War: repressive actions of the Austrian authorities. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika»*, 408, 73-78 [in Ukrainian].
- McMillan, M.** (2024). *War. How conflicts shaped us*. Kyiv: Laboratory [in Ukrainian].
- Monolatii, I.** (2023). The first experience of racism in a single city. In **Shpund, S.** *The horrors committed by the Russians in Stanislavov*. Ivano-Frankivsk, 4-5 [in Ukrainian].
- Morelon, C.** (2016). L'arrivée des réfugiés de Galicie en Bohême pendant la Première Guerre mondiale : rencontre problématique et limites du patriotisme autrichien. *Histoire@Politique*, 28, 5-18. Retrieved from <https://www.cairn.info/revue-histoire-politique-2016-1-page-5.htm> [in French].
- Orlyk, S.** (2022). Looting, looting, looting of the Russian occupation troops in Eastern Galicia and Northern Bukovina during the First World War. *Ukrainskyj istorychnyj zhurnal*, 2, 4-16. DOI: 10.15407/uhj2022.02.004 [in Ukrainian].
- Pankiv, M.** (2018). *Oh war, war, world war... (Prykarpattia during the First World War 1914-1918)*. Ivano-Frankivsk [in Ukrainian].
- Pavlyshyn, O.** (2016) Emancipation of a peasant woman during the First World War. «Bab Revolution» of 1918 in Eastern Galicia. *Ukraine is modern. The First World War: the Ukrainian perspective*, 23, 152-170 [in Ukrainian].
- Prakh, B.** (2014). Apostolic administration of Lemkivshchyna: sociocultural prerequisites and canonical foundation. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Serii «Istorychni nauky»*, 22, 260-275 [in Ukrainian].
- Rafalskyi, O. (Ed.)** (2022). *Civilizational identity of Ukraine: history and modernity*. Kyiv [in Ukrainian].
- Reent O. & Yanishin, B.** (2004). Ukraine during the First World War: a historiographical analysis. *Ukrainskyj istorychnyj zhurnal*, 4, 3-37 [in Ukrainian].
- Reent, O.** (2005). Evacuation measures of the Austrian and Russian governments on Ukrainian lands during the First World War. *Entsiklopediia istorii Ukrainy*, Vol. 3. Kyiv: Naukova dumka. Retrieved from http://www.history.org.ua/?termin=Evakuacijni_zakhody [in Ukrainian].
- Reent, O.** (2018). The Great War of 1914-1918 as a global upheaval and its consequences for Ukraine. *Ukrainskyj selianyn – Ukrainian Peasant*, 19, 4-8. DOI: 10.31651/2413-8142-2018-19-4-8 [in Ukrainian].
- Reent, O.** (2022). How did the First World War affect the processes of Ukrainian state formation? In **Smolii, V. (Ed.)**. *For Identity and Independence. Russia's war against Ukraine: historical background, geopolitical parallels*. Book 1. Kyiv: LLC «Klio Publishing House», 586-588 [in Ukrainian].
- Semeniv, V. (Ed.)**. (2018). *The Moscow occupation of Galicia in 1914-1917 in the testimony of contemporaries. (Galician archive)*. Lviv: Apriori [in Ukrainian].
- Serdyuk, O.** (2002). Refugees in Ukraine during the First World War. *Problemy istorii Ukrainy 19 – pochatku 20 stolittia*, 4, 111-132 [in Ukrainian].
- Siropolko, S.** (1937, October 7). New works about Galician Lemkivshchyna. *Ukrainian word*, 3 [in Ukrainian].

- Stefan, A.** (1973). *For truth and will. Memories and something from the history of Carpathian Ukraine*. Toronto. Book 1 [in Ukrainian].
- Szczupak, A.** (2015). *Greckokatolicka diecezja przemyska w latach I wojny światowej*. Krakow: Towarzystwo Wydawnicze Historia Jagellonica [in Polish].
- Tereshchenko, Yu.** (2021). *The Long Nineteenth Century: Resistance to Assimilation*. Kyiv [in Ukrainian].
- Tregub, H.** (2016, July 16). George Lieber: «For the benefit of the Ukrainian cause, one must consider oneself someone like the Jesuits, go out into the world and explore it». *Ukrainskyi Tyzhden*. Retrieved from <https://tyzhden.ua/dzhordzh-liber-dlia-korysti-ukrainskij-spravi-treba-uvazhaty-sebe-kymos-na-kshtalt-iezuitiv-ity-u-svit-i-doslidzhuvaty-joho/> [in Ukrainian].
- Trnkova, H.** (2017). De «Hoch Austria» à «Kde domov můj?». La transformation des minorités tchèques et slovaques en nation indépendante pendant la Grande Guerre. In **Gregori, S. & Pellegrinetti, J.-P. (Éds.)**. *Minorités, identités régionales et nationales en guerre. 1914-1918*. Rennes: Presses universitaires de Rennes, pp. 171-188. DOI: 10.4000/books.pur.153690 [in French].
- Velikochy, V.** (2010). Austro-Hungarian policy in Galicia during the First World War: touches on the analysis of Ukrainian historiography. *Problemy istorii Ukrainy 19 – pochatku 20 stolittia*, 17, 373-389 [in Ukrainian].
- Veremnych, Ya.** (2016). *Construction of Ukrainian identity: national and regional projects of the second half of the 19th – early 20th centuries*. Kyiv [in Ukrainian].
- Vidnianskyi, S.** (2019). Carpathian Ukraine as a stage of Ukrainian state formation. *Ukrainskyj istorychnyj zhurnal*, 2, 67-93 [in Ukrainian].
- Voloshyn, A.** (1991). Was Ukraine in Transcarpathia? *Litopys chervonoï kalyny*, 4, 58 [in Ukrainian].
- Wendland, A.V.** (2015). *Russophiles of Galicia. Ukrainian conservatives between Austria and Russia, 1848-1915*. Lviv [in Ukrainian].